

## ۱) فعل شرطی و فرمهای مختلف آن :

فعل شرطی بوسیله ریشه فعل و پسوند « ایسه » (  $i\text{s}\theta$  ) و « ایسا » (  $isa$  ) که مخفف شده آن به شکل « سه » (  $s\theta$  ) ، « سا » (  $sa$  ) می باشد ساخته میشود .

حرف صدادار پسوند شرطی وابسته به آخرین حرف صدادار ریشه فعل است که در نتیجه اگر آخرین حرف صدادار فعل به آهنگ پائینی (  $a, i, o, u$  ) ختم شود ، علامت پسوند شرطی به شکل  $sa$  (  $isa$  ) [ مثل: آلسا، اگر بگیرد ] و اگر آخرین حرف صدادار فعل به آهنگ بالائی (  $\theta, e, i, \ddot{o}, \ddot{u}$  ) ختم شود علامت پسوند شرطی به شکل  $s\theta$  (  $i\text{s}\theta$  ) در می آید . ( مثل : گلسه ، اگر می آمد ) :

در زبان ترکی دو نوع « فعل شرطی » وجود دارد که به سه شکل زیر صرف می شود :

الف ) « فعل شرطی غیر واقعی » که بوسیله ریشه فعل ( مثل : گل ) و پسوند « سه » ( مثل : گلسم ، اگر می آمدم ) ، بیلسم ( اگر می دانستم ) ساخته می شود.

ب : ۱ ) فعل شرطی واقعی در زمان حال که بوسیله ریشه فعل و علامت زمان حال ( مثل :  $ir, ur, \ddot{u}r, ir$  ) همراه علامت شرطی ( سه و سا ) بوجود می آید. مثال :

گلیرسم ( اگر می آیم بعبارتی وقتی ، هنگامی که همانکه می آیم ) ، بیلیرسم ( اگر می دانم و یا هنگامی و وقتی که میدانم ) ، گولورسم ( اگر می خندم و یا وقتی و هنگامی که می خندم )

ب - ۲ ) « فعل شرطی واقعی » که بوسیله ریشه فعل و علامت فعل آینده نزدیک (  $\theta r, ar$  ) همراه پسوند شرطی « سه » ساخته می شود. مثل :

گلرسم ( اگر بیایم در آینده نزدیک بعبارتی هنگامی که بیایم ) بیلرسم ( اگر بدانم و یا هنگامی که دانستم ) ، گولرسم ( اگر به خندم و یا هنگامی که خندیدم ) متاسفانه به علت عدم آموزش زبان ترکی و تاثیرات نواقص ( فعل شرطی و آرزویی .. ) موجوده در زبان فارسی بعنوان زبان رسمی و آموزشی کشور ، باعث شده که مردم در محاوره افعال شرطی را به شکل صحیح خود بکار نبرند .

واضح است هر فعلی که در زبان رسمی شده کشور موجود نباشد در زبانهای « محلی » غیر رسمی اضافی تلقی شده [ بجای آموختن و تکامل متقابل زبانهای موجوده آن را ابتدائی و مبتذل خوانده ] و اجباراً به مرور زمان کنار گذاشته می شود ، چرا که این افعال با زبان رسمی و آموزشی کشور قابل توضیح و هضم نمی باشد. در نتیجه امروزه مردم تفاوت چندانی بین « فعل شرطی واقعی » و « فعل شرطی غیر واقعی » قائل نمی شوند و « فعل شرطی غیر واقعی » ( گلسم gəlsəm ) را بجای « فعل شرطی واقعی » ( گلرسم gəlrəsəm ) و یا گلیرسم ( gəlirsəm ) بکار می برند و به آن کلمه « اگر » را نیز می افزایند. مثلاً :  
اگر من فردا بخانه شما بیایم ، شام را ساعت هفت می خوریم . ( من صاباح سیزه گلسم gəlsəm [ بجای گلرسم gəlrəsəm به مفهوم : همانکه ، وقتی که رسیدم ] شامی ساعات یئدیده ییبه ریک. )

۱-۱) فعل شرطی غیر واقعی بوسیله ریشه فعل و پسوند شرطی ( « sə » و « sa » ) به شکل زیر برای ضمائر شخصی صرف می شود :

men gəlsəm	من گلسم	biz gəlsək	بیز گلسک
sən gəlsən	سن گلسن	siz gəlsəniz	سيز گلسه نيز
o gəlsə	او گلسه	onlar gəlsələr	اونلار گلسه لر

۱-۲) فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ پائینی ختم شود به شکل زیر برای ضمائر شخصی صرف می شود. مثال :

men alsam	،	biz alsaq	بیز آلساق
sən alsan	،	siz alsanız	سيز آلسانيز
o alsa	،	onlar alsalar	اونلار آلسالار

۱-۳) نفی فعل شرطی غیر واقعی بوسیله کلمه « مه » و « ما » که به ریشه فعل پیوند

می خورد ، به شکل زیر برای ضمایر شخصی صرف می شود :

من گلمه سم mən gəlməsəm ، بیز گلمه سه ك biz gəlməsək  
 سن گلمه سن sən gəlməsən ، سیز گلمه سه نیز siz gəlməsəniz  
 او گلمه سه o gəlməsə ، اونلار گلمه سه لر onlar gəlməsələr

۳-۱) گذشته فعل شرطی غیر واقعی همانند افعال دیگر بوسیله پسوندهای ماضی

( idi ، imiş و ..) به شکل زیر برای ضمایر شخصی صرف می شود :

من گلمه یدییم mən gəlsəydim ، بیز گلمه یدیک biz gəlsəydik  
 سن گلمه یدین sən gəlsəydin ، سیز گلمه یدینیز siz gəlsəydiniz  
 او گلمه یدی o gəlsəydi ، اونلار گلمه یدیلر onlar gəlsəydilər

۶-۱) نفی گذشته فعل شرطی غیر واقعی به شکل زیر برای ضمایر شخصی می باشد :

من گلمه سه یدییم mən gəlməsəydim ، بیز گلمه سه یدیک biz gəlməsəydik  
 سن گلمه سه یدین sən gəlməsəydin ، سیز گلمه سه یدینیز siz gəlməsəydiniz  
 او گلمه سه یدی o gəlməsəydi ، اونلار گلمه سه یدیلر onlar gəlməsəydilər

– « فعل شرطی غیر واقعی » زمانی بکار گرفته می شود که شرط مطروحه واقعیت نداشته باشد و یا امکان دسترسی به آن موجود نباشد. مثال :

پُولوم اۆلسایدی بورادا بیر ائو آلااردیم . یعنی : اگر من پول داشتم در اینجا يك خانه می خریدم . این جمله شرطی است به این مضمون که من اگر پول داشتم کاری را انجام می دادم . یعنی خانه می خریدم ، غیر واقعی است زیرا که پول نداشتم و در نتیجه خانه هم نمی توانستم بخرم .

## ۲) « افعال شرطی واقعی » :

فعل « شرطی واقعی » در زبان ترکی به دو شکل زیر ساخته می شود :

a) فعلی که بوسیله ریشه فعل و علامت زمان حال « ir,ur , ır , ür » همراه پسوند شرطی ( sa , sə [ isə , isa ] ) بوجود می آید .

b) فعلی که بوسیله ریشه فعل و علامت آینده نزدیک ( ar , ər ) همراه پسوند شرطی ( sa , se [ isə , isa ] ) ساخته می شود.

فعل « شرطی واقعی » زمانی بکار گرفته می شود که گوینده مطلب بخواهد واقعیت عملی را که شرطی بوده و بوقوع پیوستن آن را نیز حتمی می پندارد بیان کند. مثال :

احمد ائوه گلرسه یئمک یئییه ریک . əhməd evə gələrsə,yemək yeyərik .

اگر احمد به خانه بیاید غذا می خوریم ( بعبارتی وقتی که احمد به خانه آمد [رسید] غذا

می خوریم ). صرف افعال شرطی واقعی ( در زمان حال و آینده نزدیک ) در رابطه با دوم

شخصی مفرد حتماً باید بوسیله علامت شرطی « ایسه » ( isə , isa ) به شکل « سن

گلیرایسن sən gəlirisən » و « سن آلارایسان sən alarisan » و .. ( بدون حذف [i] )

بکار رود. اگر به شکل مخفف شده ( « سه ، سا sa,sə ) صرف شود همشکل با

فعل زمان حال و آینده نزدیک می شود. فعل شرطی واقعی در قدیم نیز برای دوم

شخص مفرد به شکل « ایسه ، ایسا » ( بدون حذف « i » ) صرف شده است.

– برای مثال به شعری از فضولی توجه کنید :

« فضولی ایسترایسن ازدیاد رتبه فضل دیار روم گوزت ، ترک خاک بغداد ائت »

( fezüli istərisən ezdiyad rotbeye fəzl diyar rom göz et ,....)

۲-۱) فعل شرطی واقعی با پسوند زمان حال ( ir,ır,ür,ur ) به شکل زیر صرف می شود :

در صرف این فعل برای دوم شخص مفرد ( سن ) علامت شرطی نباید مخفف شود بلکه

باید به شکل « isə , isa » بکار گرفته شود :

فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ بالائی باشد به شکل زیر صرف شود :

biz	gəlirsək	بیز گلیرسک	،	mən	gəlirsəm	من گلیرسم
siz	gəlirsəniz	سیز گلیرسه نیز	،	sən	gəlirisən	سن گلیرایسن
onlar	gəlirsələr	اؤنلار گلیرسه لر	،	o	gəlirsə	اؤ گلیرسه

۲-۲) فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ پائینی است ، به شکل زیر صرف می شود. مثال :

		بیز آلیرساق	،	mən	alırsam	من آلیرسام
		سیز آلیرسانیز	،	sən	alırısan	سن آلیرایسان
		اؤنلار آلیرسالار	،	o	alırsa	اؤ آلیرسا

۳-۳) فعل شرطی واقعی بوسیله فعل آینده نزدیک (er, ar) به شکل زیر صرف می شود :  
( این فعل در رابطه با دوم شخص مفرد نباید مخفف شود بلکه باید بوسیله علامت شرطی « ایسه ، ایسا » [ مثل : sən gəlirisən ] بکار رود ، در غیر اینصورت همشکل فعل آینده نزدیک در می آید ).

biz	gələrsək	بیز گلرسک	،	mən	gələrsəm	من گلرسم
siz	gələrsəniz	سیز گلرسه نیز	،	sən	gələrisən	سن گلرایسن
onlar	gələrsələr	اؤنلار گلرسه لر	،	o	gələrsə	اؤ گلرسه

۳-۴) نفی « فعل شرطی واقعی » بوسیله کلمه نفی « مز » به شکل زیر صرف می شود. مثال :

biz	gəlməzsək	بیز گلمزسه ک	،	mən	gəlməzsəm	من گلمزسم
siz	gəlməzsəniz	سیز گلمزسه نیز	،	sən	gəlməzisən	سن گلمزایسن
onlar	gəlməzsələr	اؤنلار گلمزسه لر	،	o	gəlməzsə	اؤ گلمزسه

## ۱) جمله شك و تردید

فعل زمانی فرم « شك و تردید» بخود می‌گیرد که در جمله با کلمه « به یه bayə » و « شاید şayəd » بلکه bəlkə ، اگر ( əyər , əgər ) و.. بکار گرفته شود. تمام فرمها و اشکال افعال در زبان ترکی می‌توانند با کلمات مذکور به شکل « شك و تردید » مبدل شده و صرف شوند. ( مبحث کلمه اگر و.. در صفحه ۲۰۴ می‌باشد )

« جمله شك و تردید» زمانی بکار گرفته می‌شود که بیان کننده مطلب برای بوقوع پیوستن عمل مطروحه اطمینان کامل نداشته و برای فهماندن نظر خود جمله را با کلمات « شك و تردید » بیان می‌کند. مثال :

زمان حال : دئییه سن گلیر deyəsən gəlir ( گو اینکه می‌آید.)  
 آینده نزدیک : دئییه سن گلر deyəsən gələr ( گویا اینکه می‌آید)  
 آینده : دئییه سن گله جک deyəsən gələcək ( گویا خواهد آمد )  
 گذشته استمراری : حتماً گلیردی hətmən gəlirdi ( حتماً می‌آمد ) .

احتمال وارکی، گلیر ehtimal var ki , gəlir ( احتمال دارد که می‌آید )

- زمان حال : بئییه ( شاید ) گلیر bəyə ( şayəd ) gəlir  
 - گذشته استمراری : بئییه گلیردی bəyə ( şayəd ) gəlirdi  
 - آینده نزدیک : اگر گلر əgər gələr  
 - آینده نزدیک در گذشته : اگر گلردی əgər gəlirdi  
 - آینده : اگر من گله جه یم əgər mən gələcəyəm  
 - آینده در گذشته : اگر من گله جه یدیم əgər mən gələcəydim  
 - زمان حال مصدری: بلکه او گلمکده دیر bəlkə o gəlməkdədir  
 - ماضی استمراری مصدری: بئییه او گلمکده ید bəyə o gəlməgdəydi

۱-۱) در مواردی جمله « شك و تردید » را به وسیله « فعل آرزوئی» که مفهوم

آینده نزدیک را می‌دهد به شکل زیر صرف می‌کنند :

mən bəyə (şayəd) gələyəm (gələm)	من به یه (شاید) گلم
sən bəyə (şayəd) gələsən	سن به یه (شاید) گله سن
o bəyə (şayəd) gələ	اؤ به یه (شاید) گله
biz bəyə (şayəd) gələk	بیز به یه (شاید) گله ك
siz bəyə (şayəd) gələsiniz	سیز به یه (شاید) گله سینیز
onlar bəyə (şayəd) gələlər	اؤنلار بیه (شاید) گله لر

– و یا بلکه گلم bəlkə gələm ، بلکه گله سن bəlkə gələsən  
 کلمات مذکور زمانی بکار گرفته می‌شوند که کسی از خوشحالی یا از ترس هیجان خود  
 را بزبان بیاورد : بیه اؤ گله آلاه نه اؤلار. (بلکه او بیاید ، خدا چه می‌شود) و یا ،  
 بیه ایندی زلزله اؤلا آلاه نه اؤلار. (شاید الان زلزله رخ دهد خدا چه می‌شود.)

کلمه التزامی « گرك » (باید) و « جمله آرزویی غیر واقعی »:  
 کلمه گَرَك (باید) را می‌توان بوسیله فعل « ایمنك » (بودن) به زمان گذشته صرف کرد:  
 گَرَك gərək ، گَریدی gərəydi  
 گَریمیش gərəymiş ، گَریمیشدی gərəymişdi

در مواردی ماضی گَرَك (گریدی و..) را همراه ماضی فعل آرزویی برای بیان « پشیمانی »  
 از کاری که به عللی در زمان گذشته به سرانجام نرسیده است بکار می‌برند. (ای کاش  
 می‌آمدم ، پشیمانم که نیامدم ، حیف شد که نیامدم) مثال :

mən gərəydi gələydim	من گَریدی گله یدیم ( گَریدی من گله یدیم )
sən gərəydi gələydin	سن گَریدی گله یدین ( گَریدی سن گله یدین )

اۇ گزىدى گله ىدى ( گزىدى اۇ گله ىدى )  
 o gərəydi gələydi  
 توجه : كلمه « گزىدى » و « گله ىدىم » هر دو در جمله به شكل ماضى بكار رفته

است كه مى توان با يك ماضى نيز صرف كرد. مثال :

من گرك گله ىدىم ( گرك من گله ىدىم )  
 mən gərək gələydim  
 سن گرك گله ىدىن ( گرك سن گله ىدىن )  
 sən gərək gələydin  
 اۇ گرك گله ىدى ( گرك اۇ گله ىدى )  
 o gərək gələydi

آرزوى از دست رفته و پشيمانى از عمل انجام نيافته را مى توان بوسيله

ماضى التزامى كلمه « گرك » ( گزىدى ) همراه فعل آرزوى به شكل زير بيان كرد :

( اى كاش كه [ مى بايستى ] مى آمدم [ حيف شد كه نيامدم ] )

گريدى من گلم ( من گريدى گلم )  
 gərəydi mən gələm ( gələyəm )  
 گريدى سن گله سن ( سن گريدى گله سن )  
 gərəydi sən gələsən  
 گريدى اۇ گله ( اۇ گريدى گله )  
 gərəydi o gələ

كلمه « گرك » را همراه فعل آرزوى براى زمان آينده كه مفهوم التزامى و يا آرزوى دارد به شكل زير نيز مى توان صرف كرد :

من گرك گلم ، سن گرك گله سن ، اۇ گرك گله ، بيز گرك گله ك ،  
 سيز گرك گله سينيز ، اۇنلار گرك گله لر و ...

## جدول مقایسه افعال مختلف

برای شناخت بهتر فرمهای افعال به جدول زیر که در آن ریشه مصدر گلمک ( آمدن ) با پسوندهای مختلف برای دوم شخص مفرد صرف شده توجه کنید :

sən	gəl,ir,sən	سن گلیرسن	حال حاضر :
sən	gəl,ər, sən	سن گلرسن	آینده نزدیک :
sən	gəl	سن گل	فعل امری :
sən	gəl,mək,də,sən	سن گلمکده سن	مصدری (در زمان حال) :
sən	gəl,ən,sən	سن گلن سن	فاعلیت صفتی :
sən	gəl,ə,bil,ir,sən	سن گله بیلیر سن	فعل کمکی (زمان حال) :
sən	gəl,məli,sən	سن گلملی سن	فعل باوجه التزامی :
sən	gəl,əcək,sən	سن گله جک سن	آینده :
sən	gəl,ə,sən	سن گله سن	آرزوی واقعی :
kaş ki	gəl,ə,y,din	سن کشکه سن گله دین	جمله آرزویی غیر واقعی :
sən	gəl,din	سن گلدین	فعل ماضی :
sən	gəl,ir,din	سن گلیردین	ماضی استمراری :
sən	gəl,ər,din	سن گلردین	ماضی آینده نزدیک :
sən	gəl,ib, sən	سن گلیب سن	ماضی نقلی :
sən	gəl,isən		شرطی غیر واقعی :
sən	gə,lir,sən		شرطی واقعی :